

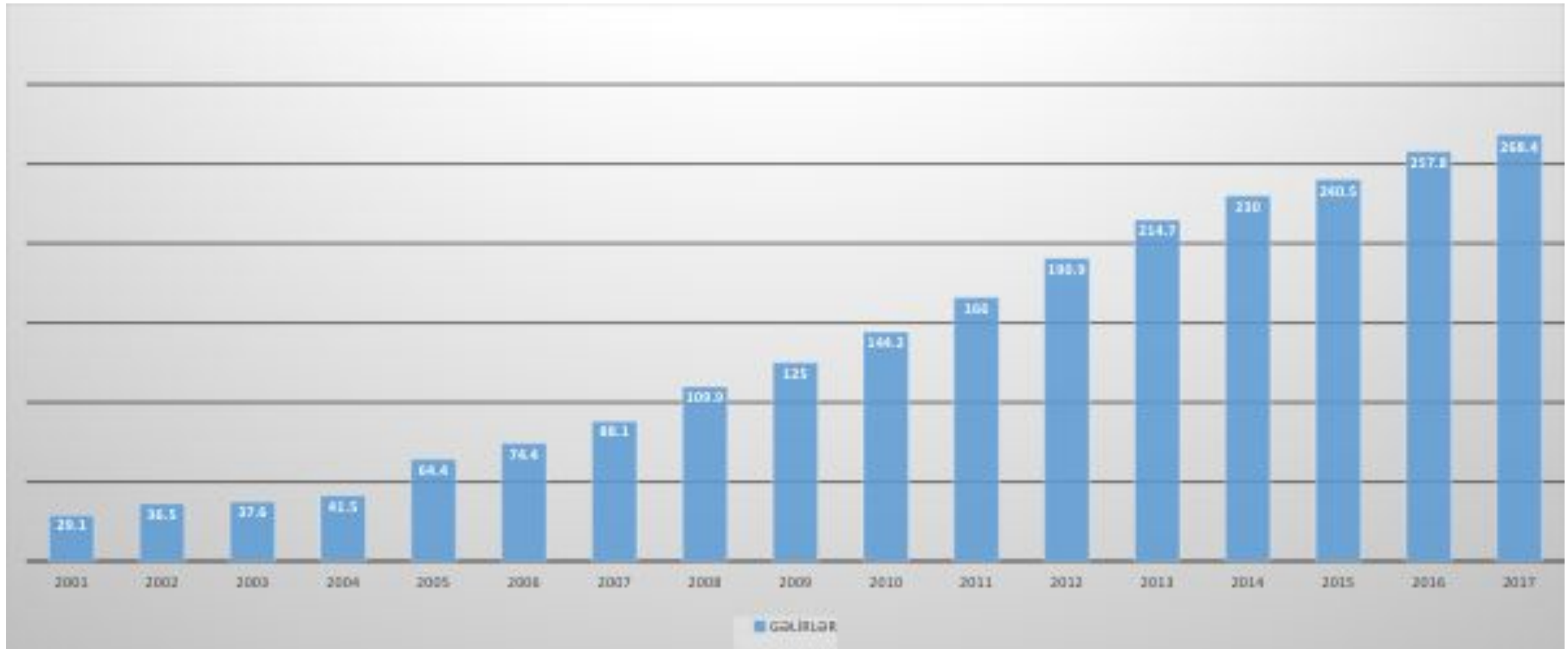
Tarazlı regional iqtisadi inkişafın təmin edilməsi üçün yeni təşviq mexanizmlərinin tətbiqi imkanlarının qiymətləndirilməsi

Fərid Mehralizadeh

Azərbaycanda tarazlı regional inkişafı ilə bağlı mövcud durum

2001-2017-ci illər üzrə ev təsərrüfatlarında ayda adambaşına düşən gəlirlər, manatla

2017-ci ildə ölkənin iqtisadi rayonları üzrə məhsul buraxılışı, cari qiymətlərlə

Bakı	Sumqayıt	Abşeron	Gəncə	Qəbələ	Lənəran	Mingəçevir	Naxçıvan
55.9 mlyrd	1.5 mlyrd	616.6 mln	963.7 mln	266.1 mln	440.6 mln	577.2 mln	1.8 mlyrd

ÜDM-un və Bütçə gəlirlərinin formalaşmasında regionların iştirakı

- *2016-cı ildə ölkə iqtisadiyyatı üzrə yaranan ÜDM-nin həcmi 60.4 milyard manat olub ki, bunun da 76.8%-i təkcə Bakı şəhərində formalaşmışdır*
- *ÜDM-nin sənaye üzrə 92.4%-i, nəqliyyat və rabitə üzrə 93.8%-i, ticarət və ictimai iaşə üzrə 74%-i, tikinti üzrə 67.4%-i, kənd təsərrüfatı üzrə isə cəmi 0.5 %-i Bakı şəhərində formalaşmışdır.*
- *2016-cı ilin bütçə icrasına dair hesabatdan aydın görünür ki, 17.5 milyard manat məbləğində dövlət bütçəsi gəlirlərinin cəmi 3.2%-i və ya 562.9 milyon manatı Bakı şəhərindən kənar da toplanan vergilərdir. Dövlət Neft Fondunun transfertlərini nəzərə almasaq, bütçənin formalaşmasında Bakının 94.5%, bütün bölgələrsə üst-üstə cəmi 5.5% payı var.*

Kamunal xidmətlərlə təminat

Rayon və ya Şəhərin adı	İçməli su ilə təminat səviyyəsi	Kanalizasiya sistemi ilə təminat səviyyəsi	Təbii qazla təminat səviyyəsi
Bakı	99 %	96.4 %	96.4 %
Xaçmaz	92 %	38%	91 %
Şəki	73 %	38 %	75 %
Qəbələ	61 %	61 %	58%
Astara	57.1 %	43 %	76 %
Qazax	39 %	35 %	99 %
Şabran	38 %	23 %	90 %
Neftçala	26 %	21 %	67 %
Daşkəsən	29.4 %	29 %	66 %
Ağcabədi	4 %	3.5 %	60.5%
Gədəbəy	6.8%	5.2 %	46 %
Cəlilabad	1.91%	1.9 %	77 %

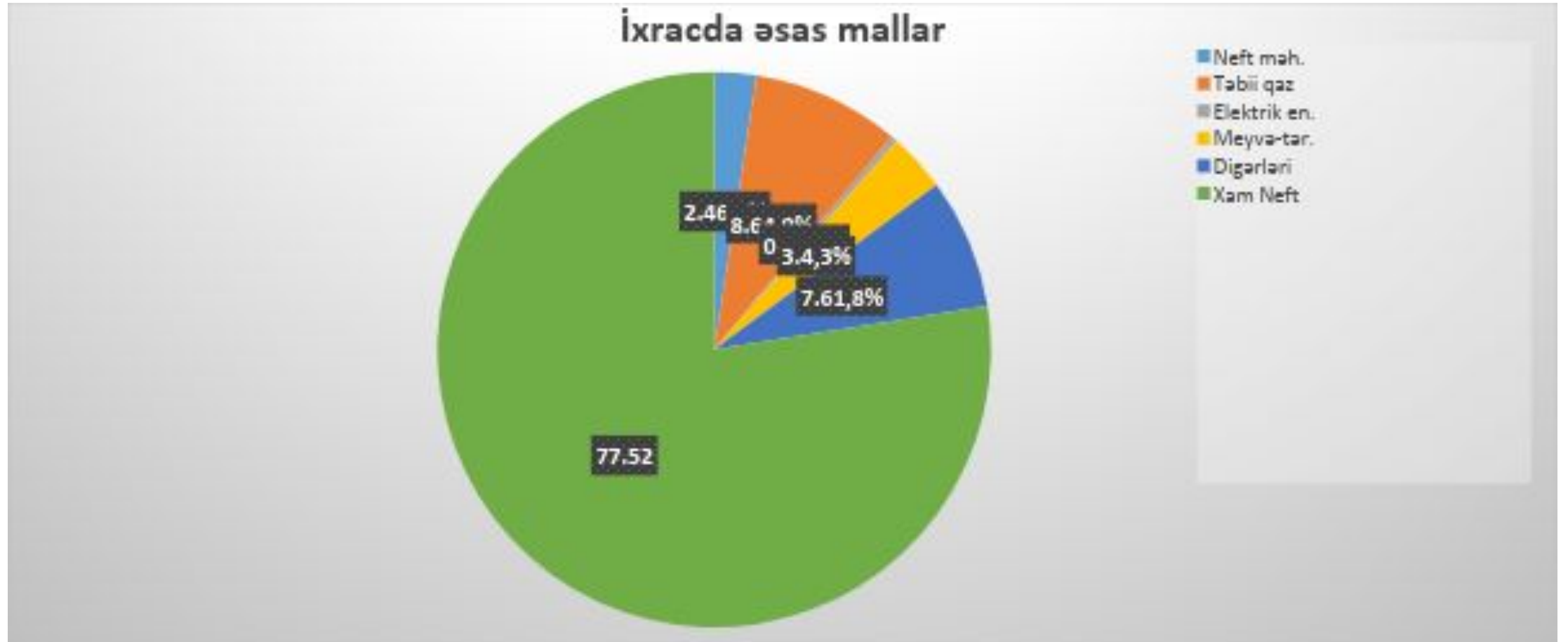
- **Tədqiqat ümumilikdə 4 mərhələdən ibarətdir:**

- 1. Problemin əsaslandırılması
- 2. Alternativlər
- 3. Alternativlərin qiymətləndirilməsi
- 4. Nəticələr və tövsiyələr

Siyasət sənətinin hazırlanması zamanı tədqiqatın qarşısına duran suallar aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilib:

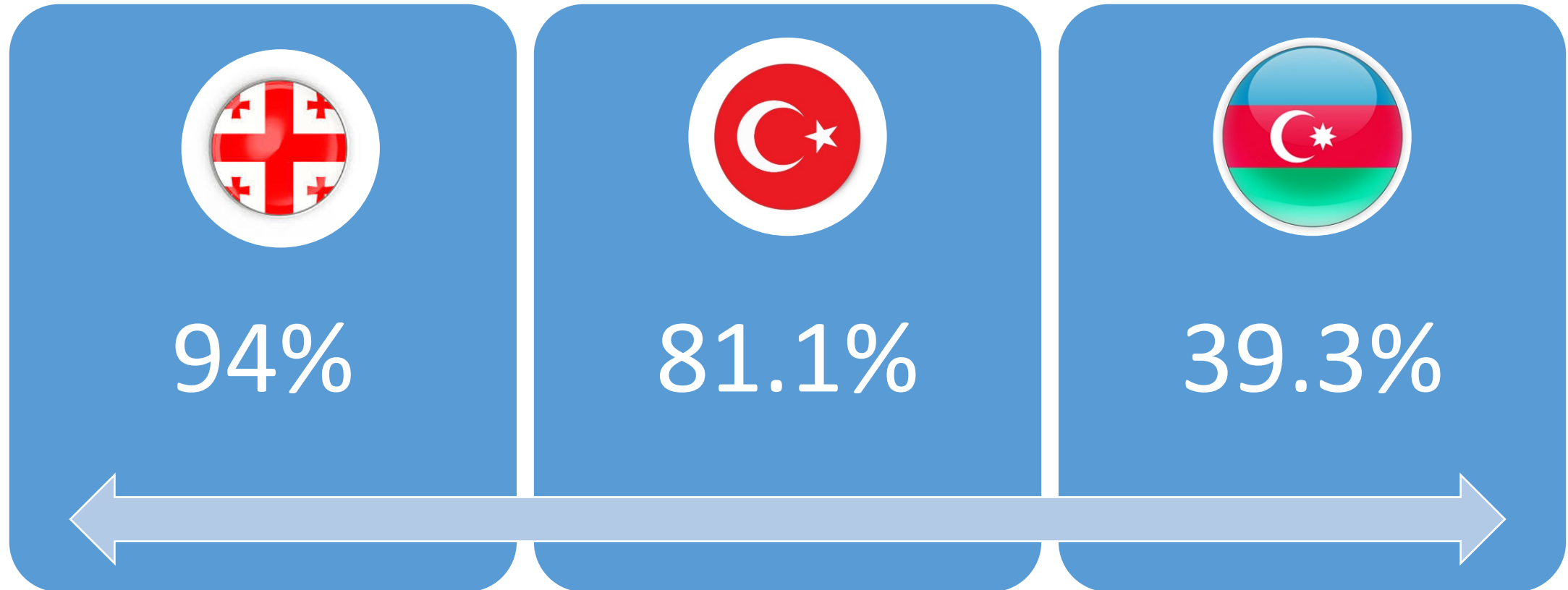
- İqtisadi dəyər yaratmaq baxımından regionlar arasındakı bərabərsizliyin səbəbləri nələrdir?
- Bölgə inkişafının təmin edilməsi ilə bağlı hazırkı siyasətin mahiyyəti nədən ibarətdir?
- İnvestisiya və vergi alətləri vasitəsi ilə bölgələrin inkişafını necə təkmilləşdirmək olar?

Təbii-coğrafi bərabərsizliklər (Resurs asılılığı)

Biznes fəaliyyətinin zəif inkişaf

2018-ci il dövlət büdcəsinin gəlirlərinin formalaşmasında vergi gəlirlərinin payı:

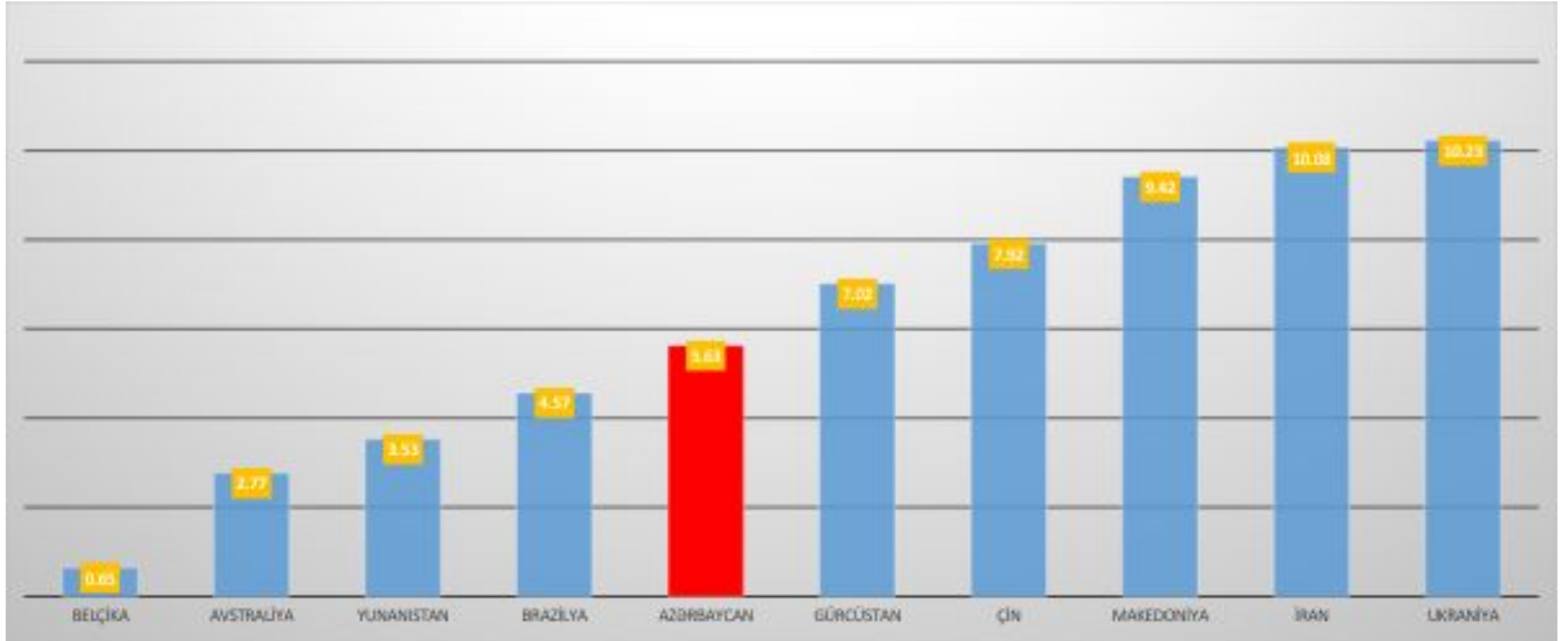

Kiçik və orta sahibkarlığın istənilən səviyyədə inkişafına mane olan problemlər:

- (a) rəqabətin məhdudluğu və müəyyən iqtisadi subyektlərlə ədalətsiz davranma, məsələn, iri və ya dövlət müəssisələrinə sistemətik şəkildə üstünlüyün verilməsi;
- (b) vergidən yayınma, maliyyə göstəricilərinin olduğundan aşağı göstərilməsi və digər qeyri-qanuni əməliyyatlara sövq edən və təkmilləşdirilməyə ehtiyacı olan vergi sistemi;
- (c) problemlərin həlli üçün qeyri-rəsmi vasitələrdən istifadə

**Araşdırmada yuxarıdakı ümumi xarakterli problemlərə əlavə olaraq qeydiyyat, lisenziya və icazələr, müəssisələrin yoxlanılması, maliyyə resurslarına çıxış, və xarici ticarətlə bağlı məsələlərdə də, çatışmazlıqların olduğu qeyd edilir.*

Kənd təsərrüfatından əldə edilən gəlirlərin azlığı

Sosial-mədəni faktorlar

- *Fərdi sahibkarların 78,5 faizini kişilər, 21,5 faizini isə qadınlar təşkil edir*
- *Sahibkar qadınların 32,0 faizi Bakıda, 17,5 faizi Aran, 16,8 faizi Gəncə-Qazax, qalanları isə digər iqtisadi rayonlarda qeydiyyatdan keçib*
- *Ölkədəki 1,411 mln. nəfər iqtisadi baxımdan qeyri-fəal qadının 575 min nəfərinin evdar qadınlar, 452 min nəfərinin güzəştli şərtlərlə pensiyaçı, 151 min nəfərinin əlilliyə görə pensiyaçı olduğu, 207 min nəfərinin təhsil aldığı, 30 min nəfərinin isə mülkiyyətdən aldığı gəlirə görə işləməyə ehtiyacının olmadığı bildirilir.*

Bölgə inkişafının təmin edilməsi ilə bağlı hazırkı siyasətin mahiyyəti nədən ibarətdir?

Azərbaycan Respublikası
regionlarının
sosial-iqtisadi inkişafı
Dövlət Proqramı

“Azərbaycan 2020:
Gələcəyə baxış”
Konsepsiyası

Milli iqtisadiyyat və
iqtisadiyyatın əsas
sektorları üzrə strateji yol
xəritələri

Investisiyaların təşviqi
sənədi

Vergi və Gömrük
qanunvericiliyində nəzərdə
tutulan güzəştlər

Daha effektiv regional inkişaf proqramları hazırlamaq üçün lazım olan etibarlı və əlçatan statistika bazası, iqtisadi inkişaf baxımından kəskin geri qalan və ya əlverişsiz şərtlərə malik olan regionların müəyyənləşdirilməsiylə bağlı meyarlar, bölgələrin rəqabət qabiliyyətliliyi ilə bağlı informasiyalar məhduddur.

Hər bir bölgənin ehtiyaclarınının dəqiq ifadə edildiyi və özünəməxsus coğrafi və iqtisadi xüsusiyyətlərinin nəzərə alındığı inkişaf proqramları yoxdur

Regional inkişaf proqramlarınının nəticələrini qiymətləndirmək üçün meyarlar mövcud deyil

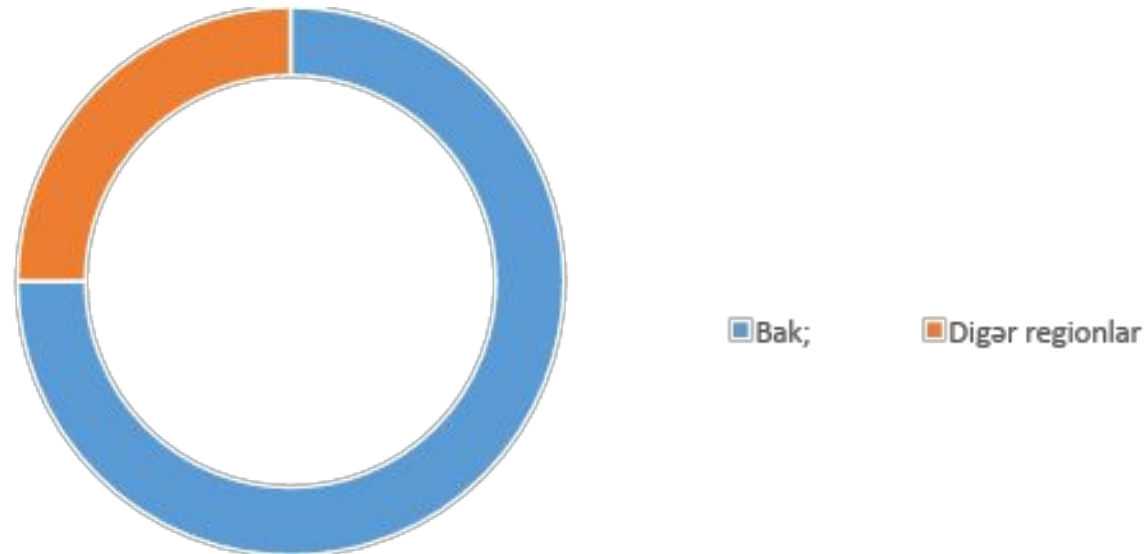
ALTERNATIVLƏR

Bilavasitə dövlət və beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının dəstəyi ilə Regional İnkişaf Fondlarının yaradılması.

Alternativ Regional İnkişaf Fondunun yaradılmasını və fondun həm kreditlər, həm də qrantlar vasitəsilə bölgələrdə inkişaf layihələrini, xüsusilə də bələdiyyələrin və yerli hökumət strukturlarının layihələrini dəstəkləməsini nəzərdə tutur.

Əsas kapitala yönəldilən investisiyaların pay bölgüsü:

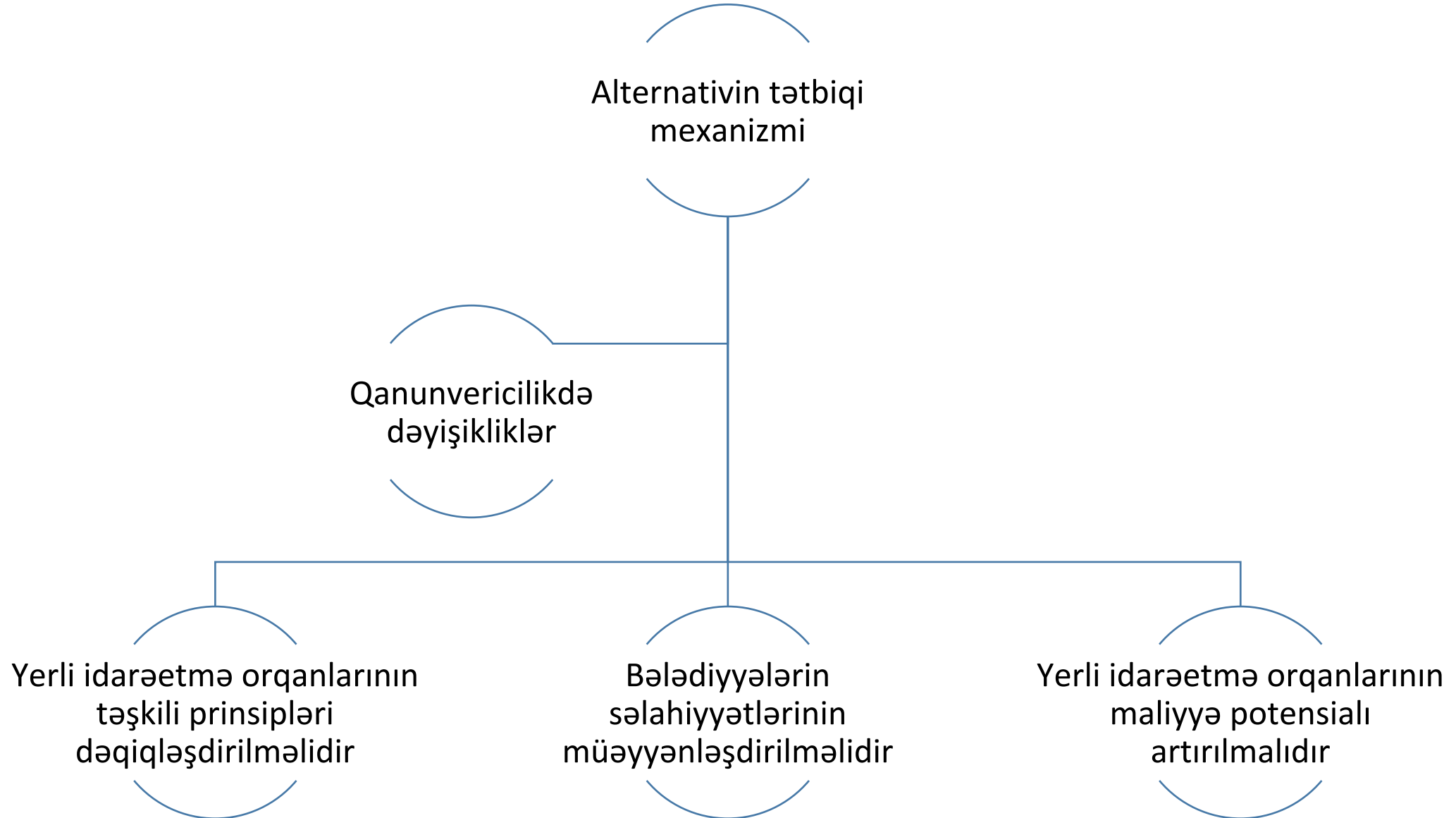
Alternativin tətbiqi mexanizmi

“Bələdiyyələrin fəaliyyət sferaları və buna uyğun olaraq səlahiyyətləri genişləndirilmələri və onların dəqiq təsnifatı verilməlidir.

Qrant əldə etmə mexanizmlərinin qanunvericilikdə sadələşdirilmə

- **Alternativin tətbiqinin üstünlükləri və çatışmazlıqları:**
- **Alternativin həyata keçirilməsi aşağıdakı üstünlüklərə malikdir:**
- Bələdiyyələrin və yerli hökumət strukturlarının layihələrini həyata keçirmələri üçün maliyyə mənbələri genişlənəcək
- Beynəlxalq təşkilatlardan əldə ediləcək qrant və kreditlər hesabına yerli iqtisadiyyata əlavə maliyyə vəsaitləri cəlb edilmiş olacaq
- Lokal problemlərin mərkəzi hökumət tərəfindən deyil, həmin ərazidə yaşayanlar tərəfindən həld edilməsi bu problemlərin daha sürətli və effektiv həll edilməsinə şərait yaradacaq.
- Bütün bunlar dövlətə adminstrativ və maliyyə resurslarına qənaət etmək imkanı yaradacaq
- **Alternativin tətbiqinin aşağıdakı çatışmazlıqları var:**
- Yerli hakimiyyət orqanlarının səlahiyyətləri və fəaliyyətləri indiyədək məhdut çərçivədə olduğundan onların daha effektiv fəaliyyət göstərməsi üçün lazım olan keyfiyyətlərə yiyələnməsi nisbətən uzun vaxt tələb edə bilər
- Ölkə iqtisadiyyatının bir təbii resursdan asılı olması dünya bazarlarında həmin məhsulla bağlı böhran yaşandıqda gəlirin xeyli dərəcədə azalmasına səbəb olur. Bu səbəbdən dövlət büdcəsi fondun maliyyələşməsinə hər zaman eyni miqdarda vəsait ayırmama təhlükəsi yaşaya bilər. Eyni zamanda, bu tip fondların donorları da bir qayda olaraq öz hədəflərinə cavab verən layihələri maliyyələşdirirlər ki, donor maliyyəsinin də daimi olmaması bu tip fondlar üçün maliyyə çatışmazlığı təhlükəsi yaradır.
- Şəffaflıq və hesabatlılıq alternativin uğurlu olmasının əsas şərtlərindən biridir. O səbəbdən, yerli idarəçilərin seçki vasitəsi ilə xalq arasından seçilmədiyi, şəffaflıq və hesabatlılığın aşağı səviyyədə olduğu bir halda alternativin uğurlu tətbiqi sual altına düşmüş olar.

Alternativ 2: Regional iqtisadi inkişaf qərarlarının qəbulunda yerli özünüidarənin təsir imkanlarının artırılması

Alternativin tətbiqinin üstünlükləri və çatışmazlıqları

- **Alternativin həyata keçirilməsi aşağıdakı üstünlüklərə malikdir:**
- Yerli idarəetmənin effektivliyi artacaq və yerli əhali daha keyfiyyətli xidmətlərlə təmin olunacaq
- Yerlərdə büdcə vəsaitlərinin xərclənməsində şəffaflıq və məqsədyönlülük artacaq
- Yerli xalqın prosesə təsir imkanları və qatılımı artacaq
- Ərazi inkişafının və inkişaf siyasətinin düzgün planlanması həyata keçiriləcək
- İctimai vəsaitlərdən və insan resurslarından daha effektiv istifadə olunacaq
- Yerli idarəetmə orqanları fiziki və mənəvi olaraq yerli əhaliyə yaxın olduqları üçün prosesə daha operativ müdaxilə imkanları əldə edəcək.
-
- **Alternativin tətbiqinin aşağıdakı çatışmazlıqları var:**
- Ənənəvi olaraq tətbiq edilən sistemə nəzərən ciddi fərqlilikləri olduğu üçün keçid prosesi daha çətin baş tuta bilər.
- İdarəetmənin seçki instituna keçirilməsi məsələnin siyasi mümkünlüyü məsələsini çətinləşdirir.
- Alternativin tətbiqi qanunvericilikdə və xüsusilə konstitusiyada böyük dəyişikliklər tələb edir ki, bu dəyişikliklərin hazırlanması qəliz və uzun proses tələb edə bilər.
- Uzun müddət tərzində yerli idarəetmə orqanlarına qarşı formalaşan inamsızlığın və mənfi imicin aradan qaldırılması uzun müddət və böyük maliyyə vəsaitləri tələb edir.

Alternativ: 3 Bölgələr arasında sosial-iqtisadi fərqlərdən asılı olaraq differensial təşviq mexanizmlərini tətbiqi

- Azərbaycanda hər bir region üzrə spesifik coğrafi şəraiti və sosial-iqtisadi xüsusiyyətləri nəzərə almaqla proqram və strategiyalar hazırlanması təcrübəsi yoxdur. Qeyd edilən proqram və strategiyaların olmaması, eyni zamanda hökumətin regional inkişaf siyasəti ilə bağlı hədəflərini müəyənləşdirməyə və qiymətləndirməyə mane olur. Bunları nəzərə alaraq alternativdə regionların malik olduqları xüsusiyyətlərin nəzərə alınaraq onlara uyğun olaraq spesifik regional inkişaf proqramlarının hazırlanması təklif edilir.

Alternativin tətbiqi mexanizmi

- **Regionları qruplaşdırmaq üçün təklif edilən meyarlar:**

Bölgələrdə adambaşına məhsul buraxılışı. Bu meyara əsasən bölgələri ölkə üzrə adambaşına buraxılışının 30%-dək olan, 30-50%, 50-70% və 70%-dən yüksək olan bölgələ ayıra bilərik.

- Sənaye buraxılışının ümumi məhsul buraxılışında payı. Bu meyara görə bölgələr üzrə sənayenin ümumi məhsul buraxılışında payının 20 faizədək, 20-40 faiz intervalında və 40 faizdən çox olduğu regionları qruplaşdırmağa bilərik.
- Adambaşına kommunal xidmət istehlakı. Bölgələrdəki iqtisadi vəziyyəti ifadə edən göstəricilərdən biri də əhəlinin kommunal xidmətlərdən istifadə səviyyəsidir.

Təklif edilən alternativ aşağıdakı sahələrdə təşviqlərin göstərilməsini təklif edir:

- Vergi ödənişləri
- Gömrük rüsumları
- Kreditləşmə
- Torpaq sahəsiylə təmin olunma
- Texniki dəstək (Konsultasiyalar, hüquqi məsləhətlər və s.)

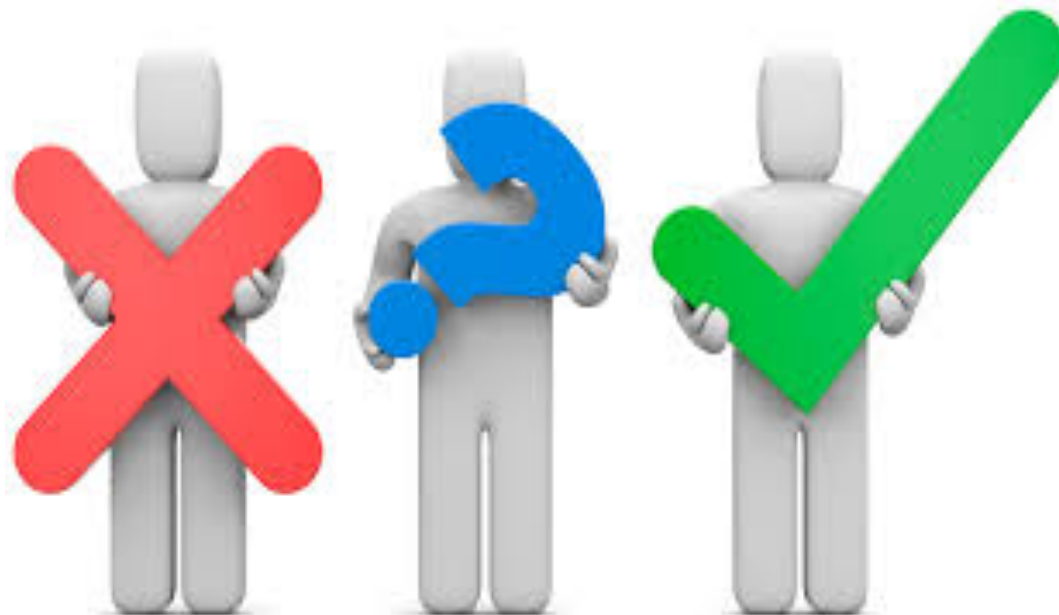
Alternativin tətbiqinin üstünlükləri və çatışmazlıqları

- **Alternativin həyata keçirilməsi aşağıdakı üstünlüklərə malikdir:**
- Bölgələrin malik olduğu resurslardan daha effektiv istifadə edilməsi
- Regionlarda iş yerlərinin artması və iqtisadi fəaliyyətin canlanması
- Şirkətlərin fəaliyyətlərini genişləndirmək və gəlirlərini artırmaq üçün
- İstehsal fəaliyyətinin bir yerdə cəmləşməsinin azalması səbəbiylə demoqrafik və ekoloji problemlərin səngiməsi
-
- **Alternativin tətbiqinin aşağıdakı çatışmazlıqları var:**
- Digər bölgələrə nəzərən daha əlverişsiz coğrafi və sosial-iqtisadi xüsusiyyətlərə malik olan bölgələrə investisiya yatırmaqla bağlı yaranacaq tərəddütlə

- **Təklif edilən siyasət alternativlərinin qiymətləndirilməsi üçün aşağıdakı meyarlar müəyyən edilib:**

- *Bölgələrdə iqtisadiyyat üzrə ümumi məhsul buraxılışının həcmünün yüksəlməsi;*
- *Bölgələrdə fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayının artma səviyyəsi*
- *Bölgələrdə işsizlik göstəricisinin azalma səviyyəsi*
- *Bölgələrə yatırılan investisiyaların artım səviyyəsi*
- *Bölgələrdə toplanan vergilərin artım səviyyəsi*
- *Bölgələrdə sosial xidmətlərə əlçatımlığın və bu xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəlmə səviyyəsi*
- *Mövcud qanunvericiliyə uyğunluq səviyyəsi*
- *Həyata keçirilməsi üçün lazım olan maliyyə vəsaitinin sərfəliliyi*

Nəticə və tövsiyələr

• **Siyasət sənədini hazırlanması prosesi zamanı həyata keçirilən tədqiqatın nəticəsi olaraq aşağıdakı nəticələrin ortaya çıxdığını söyləyə bilərik:**

- Regionlarda heç bir sənaye sahəsi neft gəlirləriylə müqayisə edilə biləcək qədər inkişaf etməyib. Biznes imkanlarının da istənilən səviyyədə olmaması regionlar arasında iqtisadi və sosial fərqlərin yaranmasını qaçılmaz edir.
- Regionların ümumi gəlirləri çox azdır. Xüsusilə vergi gəlirlərinin istənilən səviyyədə olmaması yerli büdcələri mərkəzi büdcədən asılı hala salır.
- Regionlar mərkəzi hökumətdən iqtisadi olduğu qədər, inzibati baxımdan da çox asılıdır. Yerli idarəetmə orqanlarının səlahiyyətlərinin və maliyyə potensialının çox olmaması regionları lokal problemlərin daha asan və çevik şəkildə həll edilməsindən məhrum edir.
- Regionların investisiya cəlb edilməsi baxımından paytaxtdan geridə qalması yaranmış sosial-iqtisadi uçurumu daha da dərinləşdirir.
- İqtisadi göstəricilərdə olduğu kimi sosial göstəricilərdə regionlar arasında fərqlər gözə çarpır. Xüsusilə kamunal xidmətlərlə təminat səviyyəsi, təhsil və səhiyyə xidmətlərinin arasındakı keyfiyyət fərqləri təbəqələşməni artırmaqla yanaşı, miqrasiya, kəndlərin boşalması kimi problemlərə yol açır.

Tövsiyələr

- Regionların iqtisadi potensialını müəyyənləşdirmək üçün mexanizmlər hazırlanması
- Daha əlverişsiz təbii-coğrafi şəraitə malik olan problemlə bəlgələrin müəyyən edilməsi üçün indikatorların hazırlanması
- Hər bir iqtisadi rayon üçün ayrıca daha effektiv inkişaf proqramları hazırlamaq üçün ümumi mexanizm və prinsiplərin yaradılması
- Fəaliyyətini regionlara köçürən və ya regionlara investisiya yatırmaq sitayənlər üçün aydın mənzərənin formalaşdırılması
- Həyata keçirilən inkişaf siyasətinin effektivliyini qiymətləndirmək üçün meyarlar hazırlanmalıdır

Dinlədiyiniz üçün təşəkkürlər!